ELZA MILES: Ek het geweet wat hy doen is ongelooflik. Ek was absoluut gefassineerd.

Speurtog na die ontwykende Mancoba

Gerrit Olivier

Die kunstenaar en kunshistorikus Elza Miles versamel die afgelope paar jaar inligting oor die werk en lewe van Ernest Mancoba (1904 -), â\200\230n kunstenaar wat Suid-Afrika in 1938 verlaat en later lid van die bekende Cobra-beweging geword het. Sedert Mancoba se vertrek na Europa het hy hier byna heeltemal onbekend geraak. Elza Miles isâ\200\231n tyd gelede met ondersteuning van die RGN Europa toe vir verdere

navorsing oor Mancoba.

Wat was die eerste impuls vir jou ondersoek?

Dit het begin met my verwondering oor die baie aandag wat aan Sekoto gegee is. Sekoto hou op waar die New Group ophou â\200\224 die progressiewes van destyds soos Boonzaier, Lipshitz, McCaw, met Battiss in die noorde. In werklikheid was hulle baie konserwatief, wat Battiss se latere ontgogeling verklaar. Hulle was goeie skilders, maar hulle het gebly by intieme prente. Hulle was sterk Europees-georiÃ©nteerd, maar het vasgesteek by die post-ekspressionisme.

Toe ek Mancoba se tekening uit die Paryse tentoonstelling sien, was ek absoluut gefassineerd. Ek het geweet wat hy doen is ongelooflik, en dat hy nie kon terugkom na Suid-Afrika nie. By hom sien â\200\231n mens wat dit beteken om met lyn te werk â\200\224 lyn wat nie noodwendig â\200\231n beskrywing van iets gee nie.

Toe word dit â\200\231n obsessie by my om meer van die man uit te vind.

Het iemand jou aangespoor?

Oubaas Nimrod Ndebele het baie gehelp. Ek het by hom gehoor van Mancoba se Madonna. Dit word toe â\200\231n obsessie.

En waar pas Oubaas Nimrod in?

Alles het op â\200\231n ongelooflike manier saamgeval: die Sekoto-uitstalling by Cassirer, die artikel wat ek vir Beeld daaroor moes skryf, en die Cobra-oorsigkatalogus (1981-82) met Mancoba se wonderlike tekening wat ek by Fuba gesien het. Ek het dadelik na David Koloane in die galery gehardloop, en hy vertel my toe van â\200\231n man wat saam met Sekoto skoolgehou het by Khaiso in Pietersburg. Mancoba het vir Sekoto

geinspireer om hom na Europa te volg.

Toe kon ek dit nie meer hou nie. Ek moes vir die Donderdag â\200\231n rubriek in Beeld skryf en het besluit dit gaan nie net oor Sekoto nie,

dit gaan ook oor Mancoba, dit gaan eintlik oor Mancoba en al wat ek het is die prentjies uit â\200\230n katalogus en die naam van iemand.

By die Cassirer-kunssaal het â\200\230n meisie vir my gesÃ© jy soek natuurlik vir Nimrod Ndebele. Ek het dadelik â\200\231n afspraak met hom gemaak. Hy is toe in Brakpan beroepsvoorligter. Hy was jare lank inspekteur van skole. en help nou met die Promat-skole. Dit was Dinsdag en ek kon hom eers Donderdag te sien kry. John het aangebied om my soontoe te neem, ek verdwaal mos altyd. Maar toe het die Oubaas reg gemaak vir Woensdag. â\200\231n dag vroeÃ©r. Maar ons het gewag en gewag tot daar â\200\230n oranje karretjie om die draai kom. en toe hy uitklim, staan ek langs hom.

Oubaas Nimrod het my inligting gegee, soos goed wat hy in Staffrider oor Mancoba geskryf het. Hy het gedink die Madonna is by â\200\231n Anglikaanse kerk in Pretoria. Daar het ek *n wonderlike ou man ontmoet. Mr Payne. Hy het my gehelp om by die argiefmateriaal van die Church of the Province uit te kom, by Mrs Cunningham by Wits. Hier is â\200\231n foto van die Madonna

en hier die kapelletjie waar dit in was.

Hoe het jy uitgevind die Madonna is in Manzini?

Dit het baie navraag gekos. Ek kon dit nie

5

~

â\200\224

oN

ee

ManÃ©ba in ’n trein in die buurt van Parys, Frankryk

B- 0023-000!- 002.

uasueyor 18}8q

in Pietersburg kry nie. Kyk, so het die dosente

se plek in Pietersburg gelyk:

Herbert Baker was die argitek van Grace Dieu. Dis pragtig, studente het dit gebou as deel van die leerplan. Daar leer Mancoba toe. Sy oom was â\200\231n Anglikaanse priester, dis deur hom dat die kontak met die skool gekom het, dis waar hy onderwyser was voor hy Fort Hare toe is.

Dis merkwaardig: hyâ\200\231t begin in â\200\231n kerkskool met religieuse voorwerpe, en jy sien hom in â\200\231n katalogus van Cobra.

Op die ou end het die werk nie verander nie; dit het religieus gebly. Dis vir my die wonder van hom. Maar die religie wat later inkom, is ook die religie van Afrika. Ek wil jou net wys, kyk net na hierdie tekening:

Hy is gek na die Middeleeuse skilderye op die mure in Deense dorpies. Toe ek daai ding uiteindelik crack en sien hoe die Afrika-kuns en die muurskildery op hom inwerk, toe weet ek wathethy gedoen. Dit word die verwonding van â\200\231n offerande.

Hy sien eintlik daar is geen verskil nie, dat mense almal dieselfde is. Dat almal tot die geestelike behoort, in Afrika en in Denemarke.

Waarom het hy Suid-Afrika verlaat?

Soos ek dit het, gaan dit om sy kennismaking met Lipshitz in 1936. Wat ek ook uitgevind het, maar nie genoeg van kan agterkom nie, is sy kennismaking met Stern. Almal vooruitstrewende kunstenaars, met Lipshitz en Dziomba pas terug uit Europa. Dit was daai stimulering. Kyk, hier is die kappeletjie met die Madonna.

Ja, ons moet nog praat oor hoe die Madonna in Manzini beland het.

Toe daar sprake kom van verandering in die onderwys, het die Community of the Resurrection, wat Grace Dieu begin het, teruggetrek na sy moedertuiste in Grahamstad

en Grace Dieu oorgedra aan die nonne van die Order of the Holy Paraclete. Alles is net so vir hulle gelos. Toe Bantoe-onderwys â\200\231n voldonge feit word, het al die Anglikane onttrek. In 1957-58 is die helfte van die Holy Paraclete Manzini toe, en hulle het die Madonna saamgeneem. Dis eintlik nie vir hulle gemaak nie, maar hulle is klaarblyklik lief vir haar, poleer haar gereeld.

Mancoba is toe Europa toe, maar in Parys verloop sy eerste kennismaking met die kunsskool nie so goed nie.

(Lag) Ja, ja, die hele ding dat hy toe nie deurkom met daardie projek van hom nie...

Hoekom, dink jy?

Jy sien, Gerrit, hy is in 1904 gebore en is in 1938 land uit met â\200\231n BA-graad. Hy was eintlik â\200\231n Engelsman, 34 jaar oud, en hy het klaar die vorm gevind waarin hy wil werk. Hy gaan net om â\200\231n paar tegnieke te leer. Vir my lyk dit meer na â\200\231n verskoning om jou vlerke te sprei. Die kuns was nie sy enigste motivering nie. Hy het baie belang gestel in die ekonomie, en byvoorbeeld aan die London School of Economics â\200\231n paar lesings gaan bywoon.

Hoe het hy uiteindelik in die Cobra-konteks tereggekom?

Ons is nou in Parys in 1938. In 1938 raak die aanduidings van â\200\231n naderende oorlog al duideliker. Sy Deense vriende kry â\200\231n oproep om terug te gaan deur Antwerpen en hy reis saam met Sonja Ferlov â\200\224 wat later sy vrou sou word â\200\224en Eljer Bille, maar die skeepskaptein sÃ© hy kan nie verantwoordelikheid aanvaar vir vreemdelinge nie. Dis einde 1939. Dan kom 1940 en dinge sloer maar aan. Hy sÃ© vir my hyâ\200\231t nog gereeld klas toe gegaan in Parys, maar ek is nie so seker of dit waar is nie. Wanneer die situasie al ernstiger word, probeer hy en â\200\231n vriend â\200\224 â\200\231n Amerikaner wat musiek studeer â\200\224 deur Portugal Engeland toe gaan en vandaar hy waarskynlik na Suid-Afrika. Maar op die dag voor hulle vertrek lÃ© daar â\200\231n brief van Sonja wat sÃ© sy kom terug.

Ter wille van hom?

Ter wille van hom â\200\224 maar ek sal jou sÃ© dit is â\200\231nsnaakse ding. Hy was verskriklik negatief oor EuropeÃ©rs en blankes. Hyâ\200\231t vir Christian Poulsen â\200\224 die Deense pottebakker wat saam met hom aan die Ecole des arts decoratif studeer het â\200\224 gesÃ© dis goed as hierdie spul finaal met mekaar klaarspeel. Hyâ\200\231t terloops ook nie juis ooghare gehad vir Afrika-mense wat in Europa studeer nie. Volgens hom was hulle â\200\231n spul materialiste.

Poulsen vertel my dat hy n4 â\200\231n besoek aan Denemarke gemerk het daar is heeltemal â\200\231n ander verhouding tussen Ernest en Sonja. In 1940 was Denemarke besette gebied, maar Sonja het die owerheid oorreed om haar Parys toe te laat gaan om na haar woonstel en meubels om te sien. Almal lag daaroor, want daar was net â\200\231n matras. Emest laat weet dan sy vriend die Amerikaner hy gaan nie meer

saam nie.

Hy is later geinterneer, en in 1942 is hulle getroud. In die interneringskamp het hy â\200\231n dagboek aangehou, maar â\200\231n vriendin bevestig dat dit waarskynlik deur een van die ander gevangenes saamgeneem is. Dit is jammer omdat hy so â\200\231n respek vir die mens gehad het. Toe een van die wagte hom sleg behandel, het hy by die kommmandant gaan kla en daar is bevind dat sy regte gerespekteer moet word.

Sonja kon eenmaal â\200\231n week besoek bring en klere haal om te was, maar soms het sy sommer â\200\231n gevoel gekry en die bus na die kamp in St Denis geneem. Dan het een van die Duitse wagte gefluister hy moet â\200\231n bietjie na die hek se kant toe stap. -

Sonja het geweet daar is â\200\231n kamp vir getroude Britse onderdane, en gedink hulle sou na die huwelik saam kon wees. Na die seremonie het een van die wagte by die hek â\200\231n foto geneem as dokument van wat gebeur het. Maar toe hoor hulle dat hulle nie by mekaar mag bly nie.

Hy is bevry in 1944. In 1949 is hulle enigste kind gebore, en in 1947 is hulle Denemarke toe. Volgens Poulson het sy â\200\231n bedraggie van â\200\231n tante geÃ©rf wat genoeg was om Denemarke toe te gaan waar hulle goedkoper kon bly, in die dorpie Kattinge. Daar het dit vir hulle te eng geword. Maar sy het haar ou vriendekring weer opgebou, en in 1948 stal hulle die eerste keer saam uit met Host (oestyd).

Die Dene was â\200\231n ongelooflike spul. Hulle het werk gelewer wat die ander Cobra-mense verstom het. As jy besef dat hierdie tekening

deel was van die Cobra-tentoonstelling, dan sien jy hoe anders dit is as wat â\200\231n mens verwag van Appel-hulle. Kyk hier byvoor-beeld, Appel en Ferlov, en hier is Constant...

As ek dit reg onthou, is Mancoba in Willemijn Stokvis se standaardwerk oor Cobra â\200\231n randfiguur. Wat is jou siening?

Ek dink Stokvis het nie regtig begrip vir wat hy doen nie. Appel se skilderye is

kinderlike mooi goed. Al die Appel-
aanhangers gaan vir â\200\231n mens vies wees as Jy

dit sÃ©.
Was sy werk meer gesofistikeerd as die
ander Cobra-mense sâ\200\231n?

Hy het al tot â\200\231n punt ontwikkel as gevolg van sy lewenservaring. Omdat hy nie rede gehad het om Afrika na te boots nie, het sekere goed natuurlik by hom opgekom. Kyk, hy was lief vir Cobra. Hy het gevoel dit het plek vir almal. Dit was die mees byvrydende ervaring van sy lewe om saam met hulle uit te stal.

Het dit sy anti-Europese ingesteldheid verander?

O ja. Hulle het ruimte vir almal, ook vir die mense van Groenland. Hulle wou alles insluit â\200\224 nie as grondstof nie, maar as erkenning. Maar daar het moeilikheid gekom oor Host. Toe hulle uitgenooi word na die belangrike uitstalling wat Willem Zandberg in die Stedelijk in Amsterdam reÃ©l, was daar soveel onmin oor die deelname van buitelanders dat Mancoba onttrek het.

Hier is die buiteblad

wat hy daardie jaar vir die Host-tentoonstelling ontwerp het. Wanneer het Wopko Jensma met sulke dinge by ons begin? Eers in die laat Jare sestigs en die sewentigs. Daarom vind ek dat hy doodgemaak sou geword het as hy teruggekom het.

Was hy te ver ontwikkel in â\200\231n rigting wat hier nog nie posgevat het nie?

Ja. Ek dink dit sou selfs nou nog vir hom moeilik wees, baie moeilik. Ek dink ook nie sy werk gaan maklik hier aangekoop word nie.

Daar is tog â\200\231n groot Sekoto-aanhang hier. Ek kan nie glo dat so iets met Mancoba sal gebeur nie.

Dis vir my opvallend hoe min stukke daar is, en dat dit lyk of die meeste van hulle saamhang met â\200\231n sekere filosofie.

Hy het baie mooi idees oor sy werkwyse. Hy sÃ© as hy â\200\231n merk maak â\200\224 dit laat â\200\231n mens tog â\200\230n bietjie aan Matisse dink â\200\224 dan vra daardie merk om â\200\231n volgende merk. Kom die tweede merk, begin die twee met mekaar gesels, maar elke keer as jy â\200\231n volgende merk

OP

seth

wrmeren

a spoepeenee

maak, moet jy die waardigheid van die vorige
nie ontsÃ© nie. Jy maak nie sommer iets nie.

In â\200\231n mate het ek gedink Stokvis sien dit
nie raak nie. Sy het â\200\231n idee van wat
spontaneiteit beteken, en ek het juis op grond
van Mancoba al hoe meer begin dink daar is
nie so iets nie. Wat Stokvis spontaneiteit
noem, is dikwels â\200\231n doelbewuste nabootsing
van kindertekeninge, of wat ons verstaan
onder kindertekeninge. Met alle piÃ©teit moet
ek sÃ© dis waar Corneille se later werk
illustratief word: â\200\231n â\200\234kinderlikeâ\200\235 tekening
van â\200\231n voÃ©l, maar dis wat â\200\231n grootmens dink
kinderlik is. Ek word so bang as ek van
kinderlik praat.

Ek dink tog syâ\200\231t hierdie werk

we geken nie. Hy is â\200\231n groot bewonderaar
van Charlie Chaplin. Dit was vir hom vreeslik
toe die bevryding kom en elkeen kry die
opdrag: Kry jou Duitser! Hy kon dit nie
verwerk nie, dit het hom gekwel hoe â\200\231n
vreeslike ding die mens is. Vandaar die
mannetjie met die bolhoed wat veilig deur
alles kom.

Hoeveel van Mancoba se werk is daar in
die land?

Ons het niks van die werk wat hy gedoen
het nadat hy die land verlaat het nie. Dan weet
ons van werke wat niemand kan opspoor nie,
byvoorbeeld die stuk oor die mynbou. Dan is
daar die wonderlike werk van 1936, die
waterskeiding tussen kerklike kunsen coming
to grips met Afrika in sy werk. Ons weet nie
eers wat daarvan geword het nie. Daar is
hoogstens 18 werke waarvan ons weet in
Afrika. Omdat die Mancobas so arm was in
Europa, moes hulle ook baie werke agterlaat
as hulle trek. Dis â\200\231n baie klein oeuvre soos die
van Sonja. Maar elke ding is so ongelooflik
afgewerk.

Hoekom het hy in Suid-Afrika beeldhou-
werk gedoen en dit later laat vaar?

Die Deense kunskenner Troels Andersen
sÃ© Mancoba het besef as hy aanhou sny sal hy
Afrika-beelde maak. Dis nogal interessant,
as â\200\231n mens dink dat die voorvaderfiguur dalk

. kon begin lyk het soos â\200\231n verwerking van die

Kota-figuur uit Zaire, of so iets.

Jy sÃ© daarâ\200\231tiets behoue gebly vanâ\200\231n religie,
of â\200\231n humanitÃ©re gevoel van eenheid.
(Neem â\200\231n tekening)

Dis interessant hoe daar naderhand in sy
tekeninge hierdie uitstulpings kom, eintlik â\200\231n
ekstensie van ledemate, wat â\200\231n mens aan die
voorsaatfiguur herinner. Hierdie figuur uit
Mali

hang saam met die beswering van die
afgestorwenes. Dis â\200\231n krabbel hier op
Mancoba se tekening â\200\224 en tog voel â\200\231n mens
hyâ\200\231s die heeltyd besig met die beswering van
ons menslikheid.

â\200\231n Mens sien die ooreenkoms as jy die twee
langs mekaar plaas.

Dan sien jy eintlik wat hy doen. Aan die
ander kant dink ek baie van hierdie figure is
portrette van Sonjaâ\200\224mens herken haar gesigs-
vorm en dergelike. Dis fassinerend hoe hy
van die besondere na die algemene werk.

Beoog jy â\200\231n beredenerende katalogus of â\200\231n
biografie van Mancoba?

Op die oomblik maar â\200\231n langerige opstel in
drie â\200\224 die gedeelte tot die landsverlating in
1938, dan die tydperk in Denemarke, en ten
slotte die verhuising terug Parys toe in 1960.
In 1961 word hy Franse burger. Interessant
dat dit gebeur as Suid-Afrika â\200\231n republiek

word.

Het jy hom hieroor gevra?

Hy lag vir jou snaaks. Soms sÃ© hy dankie
vir â\200\231n vraag en beantwoord dit nie. Die hele
kwessie van sy geboortedatum, byvoorbeeld.
Ek dink hyâ\200\231t 1910 genoem omdat dit die jaar
van Uniewording is. In 1938, met die
Simboliese Ossewatrek, verlaat hy die land.

Kan â\200\231n mens sy geskiedenis verstaan met
verwysing na hierdie datums?

Presies. Iets wat hy nie kan verwerk nie, is
die herdenking van 16 Desember. Hy glo jou
nie heeltemal as jy sÃ© dinge het verander nie.

Jou verslag oor Mancoba lees soos â\200\231n
speurtog: nuwe mense wat bykom, die
ontdekking van nuwe kunswerke. Jy doen
baie moeite om individue by name te noem.

As dit nie vir hulle was nie, het ek nooit
hierby uitgekom nie, het ek hom nooit ont-

moetnie. Een van die dinge wat my moedeloos gemaak het: Jon Koloane skryf â\200\231n resensie oor Sekoto en sÃ© dat Mancoba in 1984 oorlede is. Ek wou huil, want ek het al oor hom begin drome kry. Ek bel toe vir Oubaas Nimrod en hy sÃ©: ja, ek het dit gesien, maar ons steur ons nie daaraan nie.

Dis toe dat ek aan die Dene skryf en die wonderlike nuus kry dat hy lewe en in Parys woon. Maar hulle sÃ© nie waar nie. Dit was â\200\231n hele ou storie om dit vas te stel. Daar was â\200\231n katalogus van Deense werke wat in Parys ten toon gestel is met Sonja Ferlov se naam en adres daarby. Later het ek aan Andersen geskryf en gesÃ©: ekâ\200\231s jammer ek pla jou, maar hierdie man bestaan vir ons net in argiewe. Hy het bevestig dat die adres in die Deense katalogus die korrekte is. Van toe af was ek knaend hiermee besig.

Ek wil jou â\200\231n snaakse ding vertel. Ek weet nie of dit gek is nie. Lesley Spiro was Parys toe om die Monet saam te neem en ek droom dat sy vir my sÃ©: jy moenie teleurgesteld wees nie, hy is nie meer by sy volle positiewe nie. Ek staan op die punt om in te gaan by die plek waar hy bly en staal my. Die vertrek is nie groot nie en kyk uit op â\200\231n binnehof. Voor die groot venster lÃ© â\200\231n ou man met agter hom â\200\230n groot struik en ek onthou Lesley se waarskuwing.

Toe ek uiteindelik regtig by Mancoba se plek instap, herken ek die binnehof uit my droom, en voor die venster staan die groot plant wat lyk soos ons saliehout. Ek kyk die heeltyd na die plant. Later, terug uit Denemarke, sÃ© ek vir hom die plant het vir my siek gelyk, maar lyk nou beter â\200\224 en hy sÃ©: toe ek in Denemarke was, het niemand die plant water gegee nie. Ek en hy het baie naby aan mekaar gekom.

Iemand skryf hyâ\200\231s dood en daar gebeur niks nie. Vir my het hierdie feit â\200\231n dieper waarheid, want op â\200\231n manier was hy vir ons almal dood. Het dit nie Ã©rens te doen met die kulturele isolasie waarin ons verkeer nie? a